Марія Іванівна Замелюк,

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри дошкільної освіти
Луцького педагогічного коледжу,
м. Луцьк, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6352-7908>

УДК 373.2.016.503

DOI [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2020-3\(78\)-38-42](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2020-3(78)-38-42)

ЕКОЛОГІЧНА СТЕЖКА ЯК КОМПОНЕНТ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація.

У статті автор аналізує проблему розвитку екологічної компетентності дітей дошкільного віку. Визначено сутність екологічної стежки та необхідність її включення в освітній процес закладу дошкільної освіти. Екологічна стежка постає важливим компонентом екологічного розвивального середовища. У закладі дошкільної освіти вона виконує пізнавальну, розвивальну, естетичну й оздоровчу функції.

Ключові слова: сталий розвиток; екологічне виховання; компетентність, екологічна компетентність; еколого-природнича компетентність дітей дошкільного віку; екологічна стежина.

Одним з актуальних завдань виховання молодого покоління є ставлення людини до природи, співіснування з природою, раціональне використання її багатств, готового оберігати природу. Це вимагає орієнтувати екологічне виховання на стратегію сталого розвитку (новий принцип людського спільного життя: майбутні покоління повинні мати ті ж ресурсні можливості, що мають і нині існуючі). Так, Н. Гавриш визначає збереження екосистем для підтримання життя як невід'ємним складником стійкого розвитку людського потенціалу [9]. Таким чином, суспільству потрібні компетентні особистості, які самостійним критичним мисленням і відповідальністю будуть здатними та готовими реагувати і визначати екологічні проблеми, раціонально знаходити шляхи їх попередження та розв'язання.

Вищезазначене дає підстави зробити узагальнення стосовно того, що екологічне виховання дітей дошкільного віку набуває пріоритетної ролі в освіті. Зокрема, у закладі дошкільної освіти (ЗДО) відповідно, забезпечується розвиток і формування в дітей дошкільного віку екологічної компетентності (мета, зміст, технології тощо). Таким чином, екологічне виховання дітей дошкільного віку зорієнтовано на формування екологічної свідомості особистості, відповідальності до довкілля та власної поведінки. Зокрема, вихователь створює умови, за яких діти дошкільного віку проявляють зацікавленість і здатність

до творчої екологічної діяльності, усвідомлювали б практичну значущість власної екологічної компетентності.

Таким чином, в умовах модернізації змісту виховання й освіти розвиток екологічної компетентності дітей дошкільного віку є однією з ключових ідей і необхідність, що становлять сучасний креативно-творчий соціум.

Аналіз наукового фонду з означеної проблеми (Г. Беленька, О. Вашак, В. Маршицька, Т. Науменко, З. Плохій, О. Половіна, М. Роганова та ін.) продемонстрував, що у процесі активного пізнання дітьми природи відбувається оволодіння вміннями ціннісного ставлення до її об'єктів, збереження та створення умов для їх нормального співіснування [2; 5; 7].

Логіка дослідження зумовлює необхідність конкретизації сутності дефініцій «компетентність», «екологічна компетентність», «еколого-природнича компетентність дітей дошкільного віку».

Необхідно зазначити, що різні аспекти дослідження цієї категорії є об'єктами вивчення І. Беха, Г. Беленької, Н. Бібік, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко, Т. Науменко, Н. Пустовіт, Г. Селевка, Л. Хоружої, А. Хуторського та ін.:

– компетентність – це інтегративне утворення, що акумулює знання, вміння, навички, креативність, ініціативність, самостійність, самооцінювання, самоконтроль;

– екологічна компетентність – це комплекс екологічних цінностей, мотивації діяльності з екологічної освіченості, власного досвіду щодо розв’язання конкретних проблем;

– екологічна компетентність дітей дошкільного віку – це інтегративне утворення, що акумулює їхню життєву компетентність, характеризується конкретними знаннями про природу, а також ціннісного ставлення до її компонентів, обізнаність щодо правил природокористування, їх дотримання, що охоплює **три компоненти**: 1) інтелектуальний (когнітивний), 2) емоційно-ціннісний, 3) діяльнісно-практичний [1; 2; 3; 8].

У ЗДО екологічна компетентність вихованців формується в процесі їхньої життєдіяльності відповідно до вимог базових програм «Дитина», «Я у Світі» та ін. і спрямована на виховання емоційного ставлення до природи [6; 11]. Серед головних форм навчальної діяльності з екологічного виховання дошкільників (спостереження, екскурсія та прогулянка в природу, праця на ділянці та в «живому кутку») велике значення має екологічна стежка.

У психолого-педагогічних дослідженнях (Т. Бабюк, М. Багер, О. Білан, Г. Беленька, І. Біла, В. Бусленко, Т. Вашуленко, Є. Висоцька, Н. Глухова, Л. Гузлова, Н. Гавриш, Т. Дяченко, Г. Кемпа, В. Клипка, К. Крутий, Н. Лисенко, Н. Мартинюк, С. Павлюк, З. Плохій, О. Половіна, П. Савліва, Т. Шумер та ін.) акцентовано на тому, що ставлення дітей до об’єктів природи (тваринного та рослинного світу), яке передається емоційно, догляд за ними відіграють важливу роль у формуванні екологічної компетентності. Під час планування екологічної просвіти дітей дошкільного віку необхідно враховувати: біоекологію, прикладну екологію та соціальну екологію [4; 5; 8; 11].

Зокрема, діти під час подорожей розвивають власні емоції, вчаться дивуватися, співпереживати, піклуються про живі організми, вбачають красу природи. Оскільки тенденціями сучасності виступає інтеграція, то для екології характерна висока її ступінь, тому, що в змісті екологічної просвіти дошкільників наявні елементи географічних, історичних знань, мистецтва тощо. Важливим моментом є формувати в дітей потребу самостійного вивчення природи, що здійснюється на екологічній стежці: дитина пізнає природу; самостійно виділяє зв’язки та залежності, що існують у природі (спостерігаючи за об’єктами і явищами неживої та живої природи, активно взаємодіючи з ними).

Необхідно зазначити, що екологічна стежина дає змогу розв’язати майже всі завдання екологічної освіти дітей дошкільного віку.

У процесі організації екологічної стежки вихователь вивчає стан території ЗДО, результати виконаної діяльності вносить у паспорт, складає карту-схему, на якій позначає локації та об’єкти

(рослинний та тваринний світи, неживу природу), що цікавлять дітей.

Необхідно зауважити, що карта-схема містить невелику кількість інформації у вигляді кружечків із цифрами досліджуваних об’єктів. Ці локації з’єднані лінією, стрілками вказують маршрут, за яким вони йдуть від одного об’єкта до іншого. Також можна виготовити таблички з малюнками, підписами для точок маршруту, скласти паспорт екологічної стежки з інформацією для вихователів про об’єкти стежки. Під час опису об’єктів їм даються біологічні, екологічні характеристики, визначаються особливості їх поширення. Також доречно згадати про походження назви, народні назви, відображення їх у віршах, народні прикмети, що стосуються певних об’єктів. Наголошується на ролі природи в житті людей, визначаються рекомендації щодо використання об’єкта в навчальній діяльності з екологічного виховання дітей дошкільного віку та просвіти батьків.

Кількість відвідувань екологічної стежки залежить від віку дітей і мети, яку ставить перед собою вихователь. У різний час можна відвідувати різні локації, одні і ті самі об’єкти багато разів, особливо в різні сезони. Важливо пам’ятати про інтегрований підхід, зокрема, все, що діти побачили на стежці, вони потім створюють художні продукти на занятті з музики, образотворчої, театралізованої діяльності, у рухливих і дидактичних іграх.

Для підвищення інтересу дітей до занять педагоги спільно з дітьми обирають «героя стежки» – казкового героя (Боровичка, Сороку, Ведмедика тощо), з яким будуть потім мандрувати та пізнавати світ. Такий казковий герой періодично надсилає дітям листи-завдання, бере участь у конкурсах, театралізованих виставах. За надану допомогу, виконані завдання-загадки, казковий персонаж іноді залишає на стежці сюрпризи, солодощі, книги про природу, іграшки тощо. Перед походом проводиться попередня робота: читання віршів, прози про об’єкт стежки; бесіда про правила догляду за об’єктом; ознайомлення з правилами поведінки.

Необхідно зауважити, що екологічна стежка дає змогу більш продуктивно використовувати звичайні прогулянки з дітьми для екологічних занять і водночас для оздоровлення дітей на свіжому повітрі. Об’єкти екологічної стежки надають значні можливості для: сенсорного розвитку дитини, проведення систематичних спостережень, екологічних свят, ігор, інсценівок за участі «героя стежки», емоційного розвитку дітей.

Однак, створюючи екологічну стежку на території закладу дошкільної освіти, необхідно пам’ятати про те, що екологічна стежка – це не клумба, що має бути повністю доглянута, прикрашена квітами. Так, старі пеньки, сухе листя можуть слугувати локаціями для найцікавіших

спостережень. Взаємодія людини з природою (як позитивна, так і негативна) може бути показана і на прикладі витоптаних ділянок, годівниць для птахів, засмічених водойм за межами території закладу дошкільної освіти.

Зокрема, специфіка екологічної стежки на території ЗДО в тому, що загальна протяжність її невелика й основна частина об'єктів створюється спеціально, що дає змогу враховувати вікові можливості дітей дошкільного віку. Згідно з наявними рекомендаціями, стежка має прокладатися так, щоб вона перетинала якомога більше різних типів ландшафтів, наприклад: берег річки, пагорб, виражену ділянку луки тощо (в умовах закладу дошкільної освіти таке розмаїття створюється штучно).

Будь-яка екологічна стежка має видові локації або об'єктів, зокрема видовими можуть бути:

- окремі рослини – старі та молоді дерева, чагарники різних родів і видів; екземпляри з незвичайною формою кроною або стволом (наприклад, дерева з особливо вигнутим або розділеним на декілька частин стовбуром); рослини з різними розмірами (великими і дрібними), формою (округлими та загостреними), кольором (світло-зеленими і темно-зеленими), характером поверхні (шорсткими, зморшкуватими чи гладкими), різноманітним листям; великі трав'янисті рослини;

- скупчення рослин – фрагменти ландшафтів лугової, лісової рослинності з їх найбільш характерними представниками. Це можуть бути як ди-корослі зарості, так і рослини, спеціально висаджені вихователями і дітьми;

- ділянки, де можна виявити різних тварин або сліди їхньої діяльності (природні та штучні гнізда, годівниці, земляні нірки дощових черв'яків і купки викидання ними землі; сезонні скупчення комах);

- ділянки з цікавими об'єктами неживої природи – велика калюжа, що виникає на одному і тому ж місці. Взимку можна збирати сніг у кучугури, споруджувати крижані гірки (для спостережень) і також у певних місцях, а навесні добре виділити ділянку для спостереження за бурульками;

- спеціально обладнані майданчики: метеомайданчик для спостережень за силою і напрямком вітру, температурою повітря, кількістю опадів, що випали (дощу, снігу, висотою стояння Сонця (сонячний годинник); галявина казок (казкові скульптури, будівлі);

- клумби звичайні й особливого призначення (з рослинами-годинами, рослинами барометрами;

- город (тепліці) з овочевими та лікарськими рослинами, посадки злакових культур тощо [5; 9; 10; 12].

Головними критеріями вибору маршруту й об'єктів екологічної стежки – включення в неї якомога більшої кількості різноманітних, що

привертають увагу дитини об'єктів, їх доступність для дошкільнят.

До етапів створення екологічної стежки зараховуємо: детальне обстеження території та виділення найбільш цікавих об'єктів і локацій; складання карти-схеми стежки з нанесенням маршруту й усіх її об'єктів локацій; вибір разом з дітьми «героя» стежки – казкового персонажа, який буде давати учням завдання, і запрошувати їх у гості; фотографування об'єктів і опис усіх точок за схемою, що оформлені у вигляді альбому (паспорта); виготовлення табличок із малюнками, підписами для видових локацій, природоохоронних знаків; складання рекомендацій із використання об'єктів стежки для навчальної діяльності з дітьми [5; 9; 10; 12].

Зокрема, на ватмані можна намалювати докладний план території закладу дошкільної освіти, де нанесено всі споруди. На плані необхідно відзначити ті місця, що містять цікаві природні об'єкти (жива та нежива природа). Таким чином, виявляються місця вільної території, що можливо використовувати для обладнання нових екологічних об'єктів стежки. Їх потрібно обміряти, позначити на плані. Від об'єкта до об'єкта прокладається доріжка, що дає змогу створити карту-схему екологічної стежки, на якій всі об'єкти позначено схематизовано кольоровими малюнками (пиктограмами) та написами.

Карта-схема – це обов'язковий атрибут екологічної стежки. Її використовують як демонстраційний матеріал у навчальній діяльності з дітьми та містить невелику кількість інформації у вигляді зрозумілих для дитини малюнків об'єктів, стрілок, що вказують маршрут. Біля кожного об'єкта стежки необхідно виставити табличку з назвою та короткою інформацією. Також на стежці потрібно передбачити місця, де можна відпочити, погратися, послухати казку, легенду тощо. Привабливість стежок для дітей дошкільного віку охоплює **три компоненти**: 1) *краса природи*, 2) *її своєрідність*, 3) *різноманітність*.

Ось приклад опису декількох локацій фольклорних сюжетів:

- святкові гойдалки – найдавніше ритуальне спорудження. Їх встановлювали на великі свята, прикрашали стрічками та паперовими квітами. Вважалося, що чим вище на них гойдатися, тим краще виродить жито;

- майстерня «Створення світу»: створення іграшки – найдавніший ритуал поклоніння природі, що оживає в іграх дітей, у глиняній свистульці, зробленій їхніми руками;

- священний дуб – це дерево – покровитель чоловіків. У міфології стародавніх слов'ян дуб шанувався як улюблене дерево громовержця Перуна;

- липа була шанованим деревом слов'ян. Люди вірили, що монети, залишені під деревом, стануть запорукою успіху та здоров'я;

– переправа через струмок. Досі є повір'я, що людина, яка переступає через воду, має попросити вибачення за мимовільну невічливість [5; 9; 10; 12].

Отже, у структурі функціонування екологічної стежки передбачено методи постійної, зокрема інтерактивної взаємодії з дітьми дошкільного віку, спрямовані на виявлення та фіксацію динаміки психологічного (емоційно-чуттєвого, когнітивного тощо) ставлення до оточуючих природних об'єктів. Це має здійснюватися шляхом вербалізації (написання дітьми «послань стежці», відгуки, малюнки та ін.), отриманням художнього продукту.

Таким чином, організація екологічної стежки сприяє формуванню екологічної компетентності:

- здатність особистості приймати рішення та діяти так, щоб якомога менше заподіяти шкоду довкіллю;

- прояв екологічної культури особистості в довкіллі, де вона здійснює власну діяльність і може реально впливати на її стан;

- характеристика, що дає змогу сучасній особистості відповідально розв'язувати життєві ситуації, підпорядковуючи задоволення своїх потреб принципам сталого розвитку;

- здатність особистості до такої діяльності в побуті й природному середовищі, коли здобути екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в уміння приймати рішення та виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля;

- показник сформованості екологічної культури особистості.

Наше дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Подальшого вивчення потребують аспекти формування еколого-природничої компетенції дітей дошкільного віку в превентивному розвивальному середовищі.

Використані літературні джерела

1. Беленька Г.В. Дошкільнятам про світ природи: Старший дошкільний вік: навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2013. 112 с.

2. Беленька Г.В. Дошкільнятам про світ природи: Діти п'ятого року життя (середній дошкільний вік): навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2016. 112 с.

3. Беленька Г.В. Дошкільнятам про світ природи: Діти четвертого року життя (молодший дошкільний вік): навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2018. 128 с.

4. Біла І.М. Вчимо дивитися, бачити й творити. Дошкільне виховання. 2014. № 4. С. 14–18.

5. Гузлова Л.В. Робота на екологічній стежині взимку з дітьми старшого дошкільного віку «Зимова подорож». URL: http://bilopilliazirochka.sumy.sch.in.ua/navchalnovihovnij_proces/storinki_fahivciv/vihovateljekolog_sposterigaye/kaledoskop_pedagogichnih_idej_z_ekologichnogo_vihovannya_doshkilnikiv/.

6. Дитина. Програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років / (наук. кер. О.В. Проскура, Л.П. Кочина, В.У. Кузьменко, Н.В. Кудикіна). Київ : Університет. 2010. URL: <https://lib.pedpresa.ua/10786-pidruchnyk-dytyna-programa-vyhovannya-i-navchannya-ditej-vid-2-do-7-rokiv-97nauk-ker-proskura-o-v-kochyna-l-p-kuzmenko-v-u-kudykina-n-v.html>.

7. Дошкільнятам – освіту для сталого розвитку. URL: <https://www.criticalthinking.expert/shop/partialna-programa-kursu-doshkilnyatam-osvita-dlya-stalogo-rozvytku-elektronna-versiya>.

8. Лисенко Н.В. Використання спостережень в роботі з екологічного виховання дошкільників. *Дитячий садок*. 2014. № 25–26. С. 10–44.

9. Мірошніченко О.П. Організація роботи на екологічній стежині. URL: <https://lib.pedpresa.ua/11701-organizatsiya-roboty-na-kologichnijstezhyni.html>.

10. Павлюк С.Ю. Мандруємо екологічною стежиною: метод. посіб. з природознавчої роботи в дошкільному навчальному закладі. Вінниця, 2007. С. 70–88.

11. Плохий З.П. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника : навч.-метод. посіб. до базової прог. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі». Київ : Світич, 2010. 144 с.

12. Савліва П.І. Екологічна стежина» як форма екологічної освіти дітей дошкільного віку: навч.-метод. посіб. Хмельницький, 2018.

References

1. Bielenka, H.V. (2013). *Doshkilniatam pro svit pryrody: Starshyi doshkilnyi vik [Preschoolers about the world of nature: Senior preschool age]*. Kyiv: Heneza. 112 p.

2. Bielenka, H.V. (2016). *Doshkilniatam pro svit pryrody: Dity piatoho roku zhyttia (serednii doshkilnyi vik) [To preschoolers about the world of nature: Children of the fifth year of life (average preschool age)]*. Kyiv: Heneza, 112 p.

3. Bielenka, H.V. (2018). *Doshkilniatam pro svit pryrody: Dity chetvertoho roku zhyttia (molodshyi doshkilnyi vik) [Preschoolers about the world of nature: Children of the fourth year of life (younger preschool age)]*. Kyiv: Heneza, 128 p.

4. Bila, I.M. (2014). Vchymo dyvytysia, bachyty y tvoryty [We learn to look, see and create]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*. 4. P. 14–18.

5. Huzlova, L.V. *Robota na ekolohichnii stezhyni vzymku z ditmy starshoho doshkilnoho viku “Zymova podorozh” [Work on the ecological trail in winter with children of senior preschool age «Winter Journey»]*. Retrieved from: http://bilopilliazirochka.sumy.sch.in.ua/navchalnovihovnij_proces/storinki_fahivciv/vihovateljekolog_sposterigaye/kaledoskop_pedagogichnih_idej_z_ekologichnogo_vihovannya_doshkilnikiv.

6. Proskura, O.V., Kochyna, L.P., Kuzmenko, V.U., & Kudykina, N.V. (2010). *Dytyna. Prohrama vykhovannia i navchannia ditei vid 2 do 7 rokiv [Child. The program of education and training of children from 2 to 7 years]*.

Kyiv: Universytet. Retrieved from: <https://lib.pedpresa.ua/10786-pidruchnyk-dytyna-programa-vyhovannya-i-navchannya-ditej-vid-2-do-7-rokiv-97nauk-ker-proskura-o-v-kochyna-l-p-kuzmenko-v-u-kudykina-n-v.html>.

7. Doshkilniatam – osvitu dlia staloho rozvytku [Preschoolers – education for sustainable development]. Retrieved from: <https://www.criticalthinking.expert/shop/partsialna-programa-kursu-doshkilnyatam-osvita-dlya-stalogo-rozvytku-elektronna-versiya>.

8. Lysenko, N.V. (2014). Vykorystannia sposterezhen v roboti z ekolohichnoho vykhovannia doshkilnykiv [The use of observations in the work on environmental education of preschoolers]. *Dytiachyi sadok – Kindergarten*. 25–26. P. 10–44.

9. Miroshnychenko, O.P. *Orhanizatsiia roboty na ekolohichniistezhyni* [Organization of work on the ecological trail]. Retrieved from: <https://lib.pedpresa.ua/11701-organizatsiya-roboty-na-kologichnijstezhyni.html>.

10. Pavliuk, S. Yu. (2007). *Mandruємо ekolohichnoiu stezhynoiu* [We travel an ecological path]. Vinnytsia. P. 70–88.

11. Plokhii, Z.P. (2010). *Formuiemo ekolohichnu kompetentnist molodshoho doshkilnyka* [We form ecological competence of the younger preschooler]. Kyiv: Svitych, 144 p.

12. Savliiva, P.I. (2018). “*Ekolohichna stezhyna*” yak forma ekolohichnoi osvity ditei doshkilnoho viku [Ecological trail “as a form of ecological education of preschool children”]. Khmelnytskyi.

Zameliuk Mariia. Ecological Trail as a Component of the Development of Ecological Competence of Preschool Children.

Summary.

In the article the author analyses the problem of development of ecological competence of preschool children. The essence of the ecological trail and the need for its inclusion in the educational process of preschool education is clarified. The ecological trail is an important component of the ecological development environment. In preschool education, it performs a cognitive, developmental, aesthetic and health function.

Our study does not cover all aspects of the outlined problem. Aspects of the formation of ecological and natural competence of preschool children in a preventive

developmental environment need further study. One of the urgent tasks of educating the younger generation is the relationship of man to nature, coexistence with nature, the rational use of its resources, ready to protect nature. But it requires orienting environmental education in terms of advanced human preparation for the transition to a strategy of sustainable development (a new principle of human coexistence: future generations must have the same resource opportunities as existing ones). Ecological upbringing of preschool children is focused on the formation of ecological consciousness of the individual, responsibility for the environment and their own behaviour. In particular, the educator creates conditions under which preschool children show interest and ability to creative environmental activities, would be aware of the practical significance of their environmental competence.

Thus, in the context of modernization of the content of upbringing and education, the development of environmental competence of preschool children is one of the key ideas and necessities that make up the modern creative society.

Key words: sustainable development; ecological education; competence; ecological competence; ecological and natural competence of preschool children; ecological path.

Замелюк М.И. Экологическая тропа как компонент развития экологической компетентности детей дошкольного возраста.

Аннотация.

В статье автор анализирует проблему развития экологической компетентности детей дошкольного возраста. Определена сущность экологической тропы и необходимость ее включения в образовательный процесс учреждения дошкольного образования. Экологическая тропа выступает важным компонентом экологического развивающей среды. В учреждении дошкольного образования использование экологической тропы выполняет познавательную, развивающую, эстетическую и оздоровительную функцию.

Ключевые слова: устойчивое развитие, экологическое воспитание; компетентность; экологическая компетентность; эколого-естественная компетентность детей дошкольного возраста; экологическая тропа.

Стаття надійшла до редколегії 14 липня 2020 року